

УДК 811.161.2:81'0'373

DOI 10.31654/2520-6966-2018-11f-93-87-96

А. В. Гончаренко

кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

Назви чернечих споруд у Києво-Печерському патерику

У статті здійснено історико-лінгвістичний аналіз групи назв чернечих споруд у тексті першого оригінального зібрання житій давньоруських святих – Києво-Печерського патерика.

Ключові слова: *Києво-Печерський патерик, релігійна лексика, грецизм, давньоруська писемно-літературна мова, церковнослов'янська мова.*

Сучасний етап розвитку науки позначений підвищенням інтересом дослідників до явищ і процесів, як так чи інакше апелюють до питань релігії. Наукова мовознавча традиція, яка розвивалася в Україні упродовж ХХ ст., зверталася до вивчення церковної лексики переважно опосередковано. Початок 90-х років ХХ ст. позначився зміною ставлення до духовної культури, широкою демократизацією та гуманізацією суспільства. Усе це сприяло підвищенню уваги до пам'яток писемності канонічного змісту та до термінологічної системи, яка обслуговує церковно-теологічну сферу. З'явилася низка статей та дисертаційних досліджень, присвячених окремим групам релігійної лексики (С. В. Бібла, І. В. Бочарова, Н. В. Пуряєва, Ю. В. Осінчук).

Із тематичного погляду найменування чернечих споруд також можуть бути віднесені до конфесійної термінології. Питання про формування номенклатури назв релігійних будівель в українській мові ставила у своїй праці Н. В. Піддубна [9]. Проте широкі хронологічні межі дослідження не сприяли детальному описові особливостей цієї групи найменувань певного періоду, зокрема давньоруського. У зв'язку з вивченням лексики будівництва й архітектури у писемності Київської Русі до теми назв чернечих споруд звертався О. В. Прискока. Лінгвіст зосередив увагу на найменуваннях реалій ландшафту, природних сховищ, які використовувалися з метою пустельництва [10].

У подібних дослідженнях проблема розглядалася на широкому фактичному матеріалі. Через це свідчення Києво-Печерського патерика – першого оригінального зібрання житій східнослов'янських

святих, датованого XIII ст., часто не були враховані повною мірою. Тим часом аналіз тематичної групи слів, що позначає церковні будівлі у цій пам'ятці, дозволяє простежити історію становлення і розбудови всієї Печерської обителі та з'ясувати специфіку семантичних процесів, які супроводжували формування аналізованих найменувань, встановити шляхи поповнення виділеного фрагменту лексики релігійного характеру.

Поява монастирської системи на східнослов'янських землях стала закономірним наслідком процесу християнізації, який розпочався в X ст. Первісні монастирі представляли собою невеликі групи ченців, які жили за рахунок багатих сімей міста та відбували службу в їх домових церквах. Таке явище, на думку Ю. О. Артамонова, у першу чергу характеризувало першу половину XI ст., коли християнство загалом було вірою аристократичного суспільства. "У 50–60-ті роки XI ст., – вказує вчений, – коли процес залучення до нової віри охоплює ширші верстви суспільства, на перший план виходять обителі, – засновані самими ченцями, і, в першу чергу, комплекс громад ченців в районі Берестова на чолі з Києво-Печерським монастирем" [1, с. 20].

Історичні свідчення, а також сюжет Патерика вказують на те, що вся історія Києво-Печерської обителі починається з печери, викопаної Іларіоном, пресвітером однієї з церков на Берестові (пізніше – митрополитом Київським), на березі Дніпра. Згодом у ній оселився блаженний Антоній, навколо якого почала збиратися братія. До нього ж приєднався і прийняв постриг Феодосій. Стараннями останнього обитель набула свого розквіту: "... и ископаше печеру велику, и церковь, и келія, яже суть и до сего дьни въ печерьъ под ветхым монастыремъ" (КПП, с. 18)¹. Підтвердження того, що печера стала своєрідним священним приміщенням-попередником монастиря, закріплено у самій його назві: "*И оттоль начашеся звати Печерьскый манастырь, понеже бѣаху жили чръноризци преже в печерьъ*" (КПП, с. 19).

Слово *печера* 'заглиблення, порожнина в земній корі чи в гірському масиві, що має вихід назовні' походить від псл. *ректъ, значення якого призводить до необхідності паралельного семантичного аналізу виділеної лексеми та лексеми *під*. *Печера* або *пещера* є суфіксальним утворенням від *печь* або *пешть* (*ректера>*ректъ), тобто

¹ Усі цитати наведено за українським списком II Касіянівської редакції пам'ятки, що був створений у 1553–1554 рр. писцями Києво-Печерської лаври, за публікацією Д. І. Абрамовича (Київ, 1931).

первинно 'подібна до печі' (ЕСУМ 4, с. 364). Як показав Л. Нідерле, яма була одночасно первісною пічкою, вогнищем [8, с. 249]. Формант *-tero/-ero*, за припущенням О. Г. Преображенського, використовували для вираження протиставлення за ознакою "зовнішнє" – "внутрішнє" (Преобр. 2, с. 55–56).

Якщо спочатку це було звичайне заглиблення в землі, то з часом печера стала повноцінним видом житла ченців із усіма властивими йому елементарними частинами приміщення: "... *шед же в пещеру и заградивъ о себѣ двери*" (КПП, с. 112), "*Въ едину же ноць въжегъ пещь в пещерь*" (КПП, с. 188). Останній приклад демонструє один із двох випадків вживання аналізованого слова в тексті у книжній формі *пещера*. Домінує ж у Патерику східнослов'янський варіант *печера*. Трапляється і демінутив *печерка*: "... *и ископа ту печерку малу дву саждень*" (КПП, с. 17). Засвідчено також дериват питомої назви *печерникъ* 'той, що живе в печері'. Зокрема таке прізвисько мав преподобний Марко: "*Отсюда убо начало положю повѣсти еже о преподобнѣмъ Марцѣ Печерницѣ*" (КПП, с. 156).

Таким чином, згідно з твердженням Т. О. Черниш, печера дістала позначення "як функціонально маркований об'єкт (не просто як порожнина, заглиблена в земній поверхні, а така, що мала цілкове призначення, використовуючись із конкретною метою)" [12, с. 105]. Відповідно усвідомлення слова *печера* як назви чернечої житлової споруди дало змогу автору утворити назву комплексу таких споруд – *улиця Печернаа*: "*И бысть полна келія бѣсовъ и улица Печернаа*" (КПП, с. 186).

Як показав О. В. Прискока, лексема *печера* – *пещера* із релігійною семантикою 'житло ченця' у східнослов'янських мовах існує й досі як історизм, хоча до багатьох словників не потрапила [10, с. 49]. Пор.: староукр. *печѣра* 'вертеп, печера' (СС, 141); рос. *пещера* 'про житло ченця, відлюдника' (ССРЛЯ 9, с. 1157).

На перших порах, імовірно, уся братія жила в одній великій печері. Коли ж число пострижеників значно зросло, вони попросили дозволу у блаженного Антонія розширити територію і звести монастир, якому судилося стати першим на Русі: "*И умножившимся братии и не могуцим въ пещеру въмѣститися, помыслиша вѣнь пещеры поставити манастырь*" (КПП, с. 18).

Слово *монастырь* походить від грецького *μοναστήριον*, *μναστήριον*, 'монастир, келія відлюдника' (ЕСУМ 3, с. 506). Називаючи релігійну церковно-господарську організацію, воно виявляє в тексті ряд синонімів, які конкретизують його загальну нейтральну семантику. Так, інколи автори пам'ятки називають монастир грециз-

мом *лавра* (сгр. λαύρα) 'великий православний чоловічий монастир', який проник на давньокиївській землі через церковні тексти: "*Лавра твоя хвалиться о тебе, и въ концѣх вселення славно бысть нареченіе ея*" (КПП, с. 91). Як зазначає В. Ф. Дубровіна, Патерик виявляє найбільш ранні свідчення вживання слова *лавра* в оригінальній літературі. При цьому воно має оцінювальну функцію. "Судячи з матеріалів нашої пам'ятки, – пише дослідниця, – це найменування ... використовується окремими переписувачами цілком імовірно для вираження особливо шанобливого ставлення до названої обителі" [2, с. 75]. Сьогодні ця лексема стала складовою частиною власної назви Печерського храму.

Витлумачуючи монастир як святе, священне місце, давньоруські книжники вживають назву *святыня* (пор. ст.-сл. свѣтилище, свѣтило): "*отче честный, вѣсть твоя святыни, яко никогда же имѣх лености о дѣлѣ сем*" (КПП, с. 176). В основі виділеного іменника лежить праслов'янський корінь *svęť- зі значенням 'світлий'. Культурного значення слово набуло вже в язичницьку епоху, однак у добу християнізації пережило семантичне переосмислення.

Монастир розуміли також як місце перебування Бога. Звідси позначення *обитель, домъ Божій, домъ Господни, домъ святыя богородица, домъ пречистыя божія матере, домъ пресвятыя владычица Богородица и преподобных Антоніа и Феодосіа, дом молитвенный*: "*Бѣ въ истинну предивно чудо видѣти, братіе, съвѣкупи бо Господь такы черноризци въ обители матере своея*" (КПП, с. 94); "*И се поручаю твоему благочыстію святыи сій манастырь Печерскый, домъ святыя богородица, иже сама изволила създати*" (КПП, с. 71); "*да никтоже же отлучень буди дому пресвятыя владычица Богородица и преподобных Антоніа и Феодосіа*" (КПП, с. 86). Як вважає Б. О. Ларін, традиція називати храм домом також є пережитком язичництва. За аналогією з кумирнею, у якій існував кумир, християнську церкву сприймали як дім, у якому живе бог. Із прийняттям християнства такі вирази стали "спустошеною метафорою" [6, с. 117]. Тенденція називати храми і церкви *домами*, на думку В. В. Колесо́ва, характерна для всіх давньоруських текстів, що й відрізняє їх від текстів інших слов'ян [5, с. 197].

У Посланні єпископа Симона Печерський монастир – *мѣсто Печерское*: "*Подобаше бо ти прѣжде рассудити, что ради въсхотѣль еси изыити от святого и честнаго и спасеннаго того мѣста Печерскаго*" (КПП, с. 101). У старослов'янській писемності таких реалізацій спільнослов'янської за походженням лексеми *мѣсто* немає. Складені найменування з таким домінуючим словом

О. В. Прискока віднаходить також у Синайському патерику. Це дало можливість ученому зробити такий висновок: "... виходячи з вузького кола пам'яток патерикової тематики і першої фіксації у Синайському патерику, можна вважати, що східнослов'янські письменники продовжили й розвинули стилістичний засіб, вжитий у ньому, тобто теж бачимо зв'язок традицій – півд. слов. – східнослов." [10, с. 52].

Найголовнішою будівлею на території монастиря була церква Успіння Святої Богородиці, зведена за печерськими переказами, з волевиявлення самої Богоматері: *"И видѣхомъ церковъ на въздусѣ, и въшедше, поклонихомся ей и въпросихомъ: "о, госпоже, какво имя церкви"? Она же рече, яко имя себѣ хощу нареци" ... Си же рече: "богородичина будетъ церкви"*" (КПП, с. 6).

Слово *церковъ* із традиційним і нині загальним значенням будівля, у якій відбуваються християнські богослужіння є праслов'янським запозиченням із германських мов, у яких воно походить від грецького *кирков* 'Господній дім' (ЕСУМ 6, с. 241). Лексема, виступаючи в тексті виключно у формі *церковъ* (пор. ст.-сл. *църкы*), має високу частотність уживання (74 згадки), і зазвичай позначає священний храм: *"изыдоша же от града народи въ срѣтеніе святому, свѣщи въ руках держащее, и принесше его въ богосъзданную и пречистую церковъ, и възрадовася и пречиста церкви, въсприимши своего служителя"* (КПП, с. 81). Назву часто супроводжують ад'єктиви, які вказують на святість цього місця – *святаа, пречистаа, божественна*: *"Разумно бысть вѣсьм, яко все строится божіимъ промыслом, еже о той святѣй и божественѣй церкви"* (КПП, с. 15). Лише в одному випадку виділене найменування зафіксоване у значенні християнської віри: *"Яко же бо дождь растить сѣмя, тако и церкви влечеть душу на добрыя дѣтели"* (КПП, с. 99).

Жили ченці в келіях: *"Имѣаше же убо обычай сице великій / еодосіе, яко по вся ноци обыходити ему вѣсьх келіи мних"* (КПП, с. 41); *"... и моляшеса беспрестани посрѣдѣ келіи своя"* (КПП, с. 134). Спочатку в одній келії проживало декілька чорноризців. Так, про одного з перших іноків монастиря Даміана пресвітера сказано, що *"жившеи с тѣм въ келіи, ти видѣша кротость его и неспаніе по вся ноци"* (КПП, с. 51). Згодом келії стали одноосібними. Преподобний Святоша *"игуменовою волею и всея братія, принужень бысть келію собѣ имѣти"* (КПП, с. 114). Розташовували келії, як можна здогадуватися з тексту, окремими будівлями: *"Игумень же и братія заложыша церковъ велику и манастырь, оградыша стлѣпиемъ и келія поставыша многы, и церковъ поставыша и украсыша иконами"* (КПП, с. 19). Трапляються у Патерику також форми *келеица, келеиникъ*.

Активне вживання аналізованого слова, а також похідних від нього в тексті може свідчити про його характерність для мови давньоруських книжників. Пам'ятки старослов'янської писемності такої лексеми не фіксують. Грецьке κελίον у них передано за допомогою лексеми κλέτѣ (ужита в Патерику винятково на позначення кімнати у житловому приміщенні мирського населення). Цілком можливо, що східні слов'яни запозичили грецьку назву усним шляхом. Н. В. Піддубна вказує, що сьогодні слово *келія* переживає етап детермінологізації. Набувши жартівливого відтінку, лексема позначає невелику кімнату самотньої людини [9, с. 11].

Деякі ченці на знак свого смирення зачиналися у своїй келії і давали обітницю не виходити з неї та нікого не бачити. У такому випадку її називали *затвором*: "... *нѣкто братъ, именемъ Лаврентій, сей въсхотѣ въ затворъ внити*" (КПП, с. 127). Преподобний Ісакій "*затворися в печерѣ въ единой улицѣ, в келіи малѣ*" (КПП, с. 185). Слово є префіксальним утворенням від праслов'янської основи *(t)voгъ, що виникла внаслідок перерозподілу морфем у лексемі ot-voritі (ЕСУМ 2, с. 242). У давньоруській писемності фіксоване переважно у перекладних слов'яно-руських пам'ятках та зрідка в оригінальних творах у контекстах релігійного змісту (Срезн. 1, с. 952–953), що може свідчити на користь південнослов'янського походження лексеми. У Патерику засвідчено також назву людини, яка живе у затворі, – *затворникъ*.

Назва *храм* (**хортъ* 'дах; високий') із характерною для неї сьогодні релігійною семантикою у тексті Патерика, незважаючи на книжну форму, такого значення ще не реалізує. В аналізованій пам'ятці так названо окрему кімнату в будинку, світлицю князя, кімнату в монастирі (пор. сх.-сл. *хороми*). В останньому випадку вона, як показують цитати, виконувала переважно функції підсобного приміщення, де зберігали продовольчі запаси ("... *пришедъ въ храмъ,.. обрѣте бочку, правѣ положену и полну суцъ меду*" (КПП, с. 61);"*... вниде въ храмъ тѣй и видѣ сусѣкъ,.. полнъ суцъ муки*" (КПП, с. 62)), або кімнати, у якій вели господарські роботи ("*И пакы се убо бысть пакость творящимъ бѣсомъ въ храмѣ, идѣже хлѣбы сътворяються братіи*" (КПП, с. 40)). Церковний будинок, стверджує В. В. Колесов, стає храмом лише в кінці XIII ст. [4, с. 198].

Менш уживаною назвою кімнати в монастирі є дериват *храмина*. Вона могла вказувати на кімнату господарського призначення, вступаючи в синонімічні відношення зі словом *храмъ*, а також на кімнату, у якій проживав чернець, семантично наближаючись у такому випадку до іменника *келія*. Так, у Слові про Спиридона Проскурника, який служив у пекарні, читаємо: "... *прилучися*

нёкогда сему блаженному вжещи печь, яко же и всегда, на испечение просфорам, и от пламени огненаго загорёся покровъ храмины. Он же, вземъ мантию свою, и закры устие печи,.. зовый братію, да угасятъ печь и храм" (КПП, с. 172). Тим часом про преподобного Пимина сказано, що той "леже въ особнои храмине" (КПП, с. 182). В. В. Колесов зазначає, що суфікс слов'янських слів -ина, який вказує на одиничність і відносно неважливість, підтверджує, що подібні до "храмина" не були основними приміщеннями в будинку [5, с. 203].

Одним із господарських приміщень у монастирі була трапезниця 'їдальня': "... преподобный въведе и въ трапезницу и повель ему дати ясти и пити" (КПП, с. 48). Лексема є книжним дериватом грецизму трапеза (гр. τράπεζα 'стіл; стіл для їжі; час прийняття їжі'), що вказує на процес прийому їжі. В окремих випадках трапезниця в тексті семантично наближається до трапеза: "Бъ же тогда год объду, блаженный же повель братіи на трапезницу ити" (КПП, с. 46).

Готували їжу ченці в поварне: "... и по заутрени вхожаша в поварню, приготоваше огонь и дрова и воду..." (КПП, с. 187). Назва є давньоруським континуантом псл. *-var-. Сьогодні слово відійшло в пасивний словник, однак достатньо поширене у російських діалектах (СРНГ 27, с. 222). У ранній Арсеніївській редакції Патерика аналізована лексема зафіксована в книжній формі поварница.

Для випікання хліба існувало окреме приміщення – пекленица: "Еще же и в пекленицу часто вхождаше и с пекущими работае..." (КПП, с. 46). Разом зі старослов'янським фонетичним варіантом пецъница, зазначеним у Арсеніївській редакції, іменник пекленица походить від псл. *pektь.

Зерно і борошно ченці зберігали в житнице: "... иди и съглядаи въ житницу, егда како мукы мало обрящеши в неи, дондеже пакы Богъ попечеться нами" (КПП, с. 62). Прийнято вважати, що слово успадковане з праслов'янської мови від *žitnica 'приміщення для зерна' [3, с. 131]. Цілком очевидним є його семантичний зв'язок із лексемою жито, яка в давньоруський період мала узагальнене значення і називала будь-яке зерно, хлібні злаки загалом.

Таким чином, звернення до групи назв чернечих споруд у тексті Києво-Печерського патерика дозволяє простежити основні етапи розбудови Печерської обителі. Історико-лінгвістичний аналіз цієї частини релігійної лексики, свідчить про генетично різномірний характер її складу: 1) запозичення з грецької мови; 2) церковнослов'янізми; 3) переосмислені праслов'янські назви, що позначали в минулому священні місця язичників.

Література

1. Артамонов Ю. А. Монастырское строительство на Руси в эпоху Ярослава Владимировича. *Ярослав Мудрый и его эпоха* / отв. ред.: И. Н. Данилевский, Е. А. Мельникова. Москва: Индрик, 2008. С. 187–201.

2. Дубровина В. Ф. О лексических грецизмах в оригинальных и переводных житийных текстах по русским спискам. *Памятники древнерусской письменности: язык и текстология* / отв. ред. В. В. Виноградов. Москва: Наука, 1968. С. 117–136.

3. Історія української мови. Лексика і фразеологія / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ: Наукова думка, 1983. 743 с.

4. Колесов В. В. Древняя Русь: наследие в слове: в 5-ти кн. Санкт-Петербург: Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного ун-та, 2001. Кн. 2: Добро и зло. 304 с.

5. Колесов В. В. Мир человека в слове древней Руси. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1986. 312 с.

6. Ларин Б. А. Лекции по истории русского литературного языка (X – середина XVIII в.). Москва: Высшая школа, 1975. 325 с.

7. Львов А. С. Лексика "Повести временных лет". Москва: Наука, 1975. 367 с.

8. Нидерле Л. Славянские древности. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1956. 453 с.

9. Піддубна Н. В. Формування номенклатури назв релігійних споруд в українській мові: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова". Харків, 2000. 19 с.

10. Прискока О. В. З історії назв чернечих споруд у писемності Київської Русі. *Слов'янський збірник*. Одеса: Астропринт, 2003. Вип. X: Міжслов'янські мовні та літературні зв'язки. С. 47–54.

11. Филин Ф. П. Лексика русского литературного языка древнекиевской эпохи (по материалам летописей). *Учен. зап. Ленинград. гос. пед. ин-та им. А. И. Герцена*. Ленинград, 1949. Т. 80. 249 с.

12. Черниш Т. О. Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні (гніздовий підхід): монографія. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. 480 с.

Джерела

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наук. думка, 1982–2012.

КПП – Абрамович Д. І. Києво-Печерський патерик. Київ: Час, 1991. 280 с. Преобр. – Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка: в 3 т. Москва: Типография Г. Лисснера, Д. Совко, 1910–1914.

Срезн. – Срезневский И. И. Материалы для Словаря древнерусского языка по письменным памятникам: в 3 т. Санкт-Петербург: ИОРЯС Имп. АН, 1893–1912.

СРНГ – Словарь русских народных говоров / гл. ред. Ф. П. Филин, Ф. П. Сороколетов. Москва; Ленинград: Наука, 1965–2013. Вып. 1–46.

СС – Синоніма славеноросская // Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская / підг. текстів пам'яток і вступ. ст. В. В. Німчука. Київ: Наукова думка, 1964. 259 с.

ССРЛЯ – Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. / ред. В. И. Чернышев. Москва; Ленинград: Изд. АН СССР, 1950–1965.

References

1. Artamonov Yu. A. Monastyrskoe stroitel'stvo na Rusi v epokhu Yaroslava Vladimirovicha / Yu. A. Artamonov // *Yaroslav Mudryi i ego epokha* / otv. red.: I. N. Danilevskii, E. A. Mel'nikova. M.: Indrik, 2008. S. 187–201.

2. Dubrovina V. F. O leksicheskikh gretsizmakh v original'nykh i perevodnykh zhitiiynykh tekstakh po russkim spis'kam / V. F. Dubrovina // *Pamyatniki drevnerusskoi pis'mennosti: yazyk i tekstologiya* / otv. red. V. V. Vinogradov. M.: Nauka, 1968. S. 117–136.

3. Istoriya ukrains'koï movi. Leksika i frazeologiya / vidp. red. V. M. Rusanivs'kii. – K.: Nauk. dumka, 1983. 743 s.

4. Kolesov V. V. Drevnyaya Rus': nasledie v slove: v 5-ti kn. / V. V. Kolesov. – SPb.: Filologicheskii fakul'tet Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo un-ta, 2001. – Kn. 2: Dobro i zlo. – 304 s.

5. Kolesov V. V. Mir cheloveka v slove drevnei Rusi / V. V. Kolesov. – Leningrad: Iz-vo Leningradskogo un-ta, 1986. 312 s.

6. Larin B. A. Leksiki po istorii russkogo literaturnogo yazyka (X – seredina XVIII v.) / B. A. Larin. – M.: Vysshaya shkola, 1975. – 325 s.

7. L'vov A. S. Leksika "Povesti vremennykh let" / A. S. L'vov. M.: Nauka, 1975. – 367 s.

8. Niderle L. Slavyanskije drevnosti / L. Niderle. M.: Izd-vo inostrannoï literatury, 1956. 453 s.

9. Piddubna N. V. Formuvannya nomenklatury nazv religiinih sporud v ukrains'kii movi: avtoref. dis. na zdobuttya naukovoï stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 "Ukrains'ka mova" / N. V. Piddubna. – Kharkiv, 2000. – 19 s.

10. Priskoka O. V. Z istorii nazv chernechikh sporud u pisemnosti Kiivs'koï Rusi / O. V. Priskoka // *Slov'yans'kii zbirnik*. – Vip. X: Mizhslov'yans'ki movni ta literaturni zv'yazki. – Odesa: Astroprint, 2003. – S. 47–54.

11. Filin F. P. Leksika russkogo literaturnogo yazyka drevnekievskoi epokhi (po materialam letopisei) // *Uchen. zap. Leningrad. gos. ped. in-ta im. A. I. Gertsena – Leningrad*, 1949. – T. 80. – 249 s.

12. Chernish T. O. Slovyans'ka leksika v istoriko-etimologichnomu visvitleni (gnizdovii pidkhid): monografiya / T. O. Chernish. K.: KNU im. T. Shevchenka, 2003. – 480 s.

Sources

ESUM – Etimologichnii slovník ukrains'koï movi: u 7 t. / gol. red. O. S. Mel'nichuk. K.: Nauk. dumka, 1982–2012.

KPP – Abramovich D. I. Kievo-Pechers'kii paterik / D. I. Abramovich. K.: Chas, 1991. – 280 s.

Preobr. – Preobrazhenskii A. G. Etimologicheskii slovar' russkogo yazyka: v 3 t. / A. G. Preobrazhenskii. M.: Tipografiya G. Lissnera, D. Sovko, 1910–1914.

Srezn. – Sreznevskii I. I. Materialy dlya Slovara drevnerusskogo yazyka po pis'mennym pamyatnikam: v 3 t. / I. I. Sreznevskii. – SPb.: IORYaS Imp. AN, 1893–1912.

SRNG – Slovar' russkikh narodnykh govorov / gl. red. F. P. Filin, F. P. Sorokoletov. M.; Leningrad: Nauka, 1965–2013. Vyp. 1–46.

SS – Sinonima slavenorosskaya // Leksis Lavrentiya Zizaniya. Sinonima slavenorosskaya / Pidg. tekstiv pam'yatok i vstup. st. V. V. Nimchuka. K.: Naukova dumka, 1964. 259 s.

SSRLYa – Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka : v 17 t. / red. V. I. Chernyshev. M.; Leningrad: Izd. AN SSSR, 1950–1965.

А. В. Гончаренко

кандидат филологических наук, младший научный сотрудник
Института языкознания им. А. А. Потебни НАН Украины

Названия монашеских зданий в Киево-Печерском патерике

В статье осуществлен историко-лингвистический анализ группы названий монашеских зданий в тексте первого оригинального собрания житий древнерусских святых – Киево-Печерского патерика.

Ключевые слова: Киево-Печерский патерик, религиозная лексика, грецизм, древнерусский письменно-литературный язык, церковнославянский язык.

A. V. Goncharenko

Candidate of Philological Sciences, Junior Researcher of O. O. Potebnia Institute of Linguistics of National Academy of Sciences of Ukraine

The monk's buildings names in the Kiev-Pechersk Patericon names

The article is devoted to the one of the historical linguistics problems – a history of the Ancient Rus' literal and written language. As well, the diachronic analysis of the monk's buildings names group in text of the first original collection of the Ancient Russian saints biographies (13-th century) – Kiev-Pechersk Patericon is analyzed. Such names access allows tracing the basic stages of making and developing the Pechersk tabernacle: from cave to the monastery. The historical and linguistic studying of this part religious lexis says on the genetically different character of this one. The most part of analyzed names is transferred on the Ancient-Russian language ground from Greek language by means of the translated in Old-Slavonic church-liturgical books. Some Proto-Slavonic names, which in past had meant the pagan sanctuaries, were rethought according to the Christian religious tradition. Some East-Slavonic words in texts taking a religious semantic under the South-Slavonic equivalents influence. Also ascertained, that in later monuments redactions some bookish words were substituted by the aboriginal equivalents. The Kiev-Pechersk Patericon materials attesting to combination of the living spoken and Church-Slavonic bookish elements in the East-Slavonic (by origin) monuments author's speech.

Key words: Kiev-Pechersk Patericon, religious lexis, Greek loan word, Old-Russian written literary language, Church-Slavonic language.